

ТОЛКАЧЕНКО О. В.,

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін економіко-
правового факультету (Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ

У статті досліджуються питання визначення об'єкту, суб'єкту і змісту правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України. А також узагальнюються особливості правовідносин в цій сфері.

Ключові слова: правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах, об'єкт правовідносин, суб'єкт правовідносин, зміст правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах.

В статье исследуются вопросы определения объекта, субъекта и содержания правоотношений в сфере охраны зеленых насаждений в населенных пунктах Украины. А также обобщаются особенности правоотношений в этой сфере.

Ключевые слова: правоотношения в сфере охраны зеленых насаждений в населенных пунктах, объект правоотношений, субъект правоотношений, содержание правоотношений в сфере охраны зеленых насаждений в населенных пунктах.

The issues of the object and subject determination, as well as the content of the legal relations in the sphere of protection of green plantings of the settlements of Ukraine are explored in the article. The peculiarities of the legal relations in this sphere are also summarized.

Key words: legal relations in the sphere of protection of green plantings of the settlements, object of the legal relations, subject of the legal relations, content of the legal relations in the field of the green plantings protection in the settlements.

Вступ. Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України є різновидом екологічних правовідносин, а також вони є напрямком розвитку суспільних відносин у сфері благоустрою населених пунктів в частині охорони. Комплексність правового режиму зелених насаджень в населених пунктах України впливає на різноманітність та складність відповідних правовідносин в цій сфері.

У зв'язку з цим постає питання визначення змісту, об'єкту і суб'єкту правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах, їх особливостей. Дослідженнями даної тематики в цілому займалися Г. І. Балюк, А.Г. Бобкова, С.О. Боголюбов, М.М.Бринчук, М.І. Васильєва, Ю. О. Вовк, А.П. Гетьман, І.І. Каракаш, О.С. Колбасов, О.І. Крассов, М.В. Краснова, Н.Р. Малишева, В.Л. Мунтян, В.В. Петров, В.К. Попов, Б.Г. Розовський, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та інші. Разом з цим дослідження особливостей правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах все ще залишається питанням актуальним, яке потребує подальшої розробки.

Постановка завдання полягає в аналізі поняття, виявленні та систематизації особливостей правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України.

Результати дослідження. Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України розвиваються з врахуванням норм екологічного, земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про рослинний світ та містобудування, а також цивільного, адміністративного та кримінального законодавства. Вони мають природоресурсний характер, що обумовлений особливостями користування зеленими насадженнями в населених пунктах. На додаток до цього слід зазначити, що якісні характеристики зелених насаджень та інших природних об'єктів населених пунктів, що обслуговують дані насадження чи створюють єдиний комплекс з ними, впливають на характер правовідносин в даній сфері.

Цим правовідносинам також властивий природоохоронний характер. Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України спрямовані, в першу чергу, на задоволення

екологічних та інших інтересів територіальної громади відповідного населеного пункту. Так, звертаючи увагу на важливість охорони довкілля в населених пунктах ще в 1990-х роках А.Г. Бобкова писала: «Особливо гострим питанням щодо охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування є у містах та інших населених пунктах. Це обумовлене рядом чинників: високою концентрацією промислових підприємств, автомобільного транспорту; триваючим процесом урбанізації; значною кількістю побутових та промислових відходів; незворотними змінами, що здійснилися в якісному стані природних об'єктів під дією негативного впливу з боку промисловості. Крім того, наявні переважання у більшості населення матеріальних (економічних) інтересів над екологічними, незацікавленість підприємств у проведенні екологічних заходів, відсутність належної координації діяльності всіх органів, підприємств, установ, організацій, що мали відношення до охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування» [1, с. 1]. Більшість з цих проблем до сих пір є актуальними в нашій державі. Лише переважання економічних інтересів над екологічними інтересами стало не настільки наявним останнім часом. Отримавши гіркий досвід поширення захворювань, спричинених зменшенням кількості та якості зелених насаджень в населених пунктах, населення почало приділяти більше уваги даному питанню. Зокрема, в Україні функціонує кілька десятків громадських організацій, що занепокоєні станом охорони довкілля та в тому числі зелених насаджень в Україні.

Екологічний інтерес населення полягає перш за все у необхідності забезпечення сприятливого та безпечного для проживання навколишнього середовища. Зокрема, за словами А.П. Гетьмана та М.В. Шульги, екологічні охоронні відносини: «складаються в процесі здійснення комплексу охоронних екологічних заходів відповідними суб'єктами. Охоронні відносини за своїм змістом є складними, бо підрозділяються на відносини екологічного, економічного, організаційного, технологічного, правового порядку» [2, с. 8].

В цілому, правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України спрямовані на створення та забезпечення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля та охорону навколишнього середовища у населених пунктах. Хоча за своїм змістом вони є різноманітними, але як вид екологічних відносин, за словами А.П. Гетьмана та М.В. Шульги, вони є взаємопов'язаними та єдиними: «їх єдність обумовлена зв'язком усіх природних об'єктів між собою, внаслідок чого існує єдина екологічна система. ... Диференціація екологічних відносин за основними природними об'єктами не відміняє єдності екологічних відносин, їх предметної цілісності» [2, с. 6]. Як писала щодо даної ситуації М.І. Васильєва: «Системостворюючий фактор добре відомий - це належність об'єктів правового регулювання до навколишнього середовища, й оскільки подібна приналежність вічна та незмінна, то, якби не вирізнялися підходи до визначення правового режиму природних об'єктів в різних економічних та політичних умовах, відповідні суспільні відносини будуть прямувати до єдиної правової спільності - до права навколишнього середовища» [3, с. 88].

Як вид екологічних відносин та як частина суспільних відносин правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України мають схожість із майновими, адміністративними та іншими відносинами, які регулюються відповідними галузями права, і водночас вони є відмінними. Як зазначали А.П. Гетьман та М.В. Шульга, їх схожість виявляється у питаннях змісту власності; суб'єктному складі тих чи інших відносин; під час здійснення угод, об'єктами яких є майно і природні ресурси; розширенні договірної форми в природокористуванні та ін. Однак елементи схожості не дають підстав для їх ототожнювання і тим більше поглинання екологічних відносин майновими або адміністративними. Ці відносини існують самостійно. Між екологічними та іншими відносинами існують значні відмінності, які дозволяють вважати їх різнорідними відносинами зі своїми формами і методами правового регулювання. Найголовнішою відмінною ознакою виступає екологічний фактор, який виявляється у різних аспектах [2, с. 8]. Правовідносинам у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України властивим є також включення до свого складу відносин, що мають підпорядкований характер щодо основних екологічних відносин, наприклад, еколого-процесуальних відносин тощо.

Оскільки суспільні відносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України регулюються правом, їх юридичною формою є правові приписи, які відображають особливості правового режиму зелених насаджень в населених пунктах України. Доречним буде згадати слова О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко: «Держава не може за допомогою правових засобів довільно змінювати первинний характер тих чи інших відносин, а тим більше створювати нові. Вона за допомогою законів може лише прискорювати розвиток відповідних відносин, враховувати тенденції, давати простір для прояву позитивних начал і, навпаки, стримувати негативні й застарілі зв'язки і процеси. Право - регулятор і стабілізатор суспільних відносин» [4, с. 432-433]. Правове регулювання суспільних відносин щодо охорони зелених насаджень в населених пунктах, в свою чергу, допомагає систематизувати та впорядкувати здійснення екологічних заходів.

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах можна визначити як врегульовані нормами права відносини щодо

використання, видалення, збереження та відтворення цих насаджень, забезпечення екологічної безпеки населення та охорони довкілля відповідного населеного пункту. Метою правовідносин в цій сфері є впорядкування простору населеного пункту так, щоб максимально забезпечити біорізноманіття на даній території, яке буде виконувати природоохоронну й естетичну функцію, а також сприяти рекреації та охороні здоров'я населення тощо.

До складу правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України входять об'єкти, суб'єкти та зміст.

В загальнотеоретичній науці об'єкти правовідносин визначені як реальні соціальні блага, що задовольняють інтереси й потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки [5, с. 105]. Об'єкти правовідносин, за словами О.В. Зайчука та Н.М. Онщенко, настільки різноманітні, наскільки різноманітні правовідносини, що регулюються правом [4, с. 445].

З огляду на важливість забезпечення безпечного та сприятливого середовища у населених пунктах об'єктами правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України можна визначити сукупність природних, природно-соціальних умов і процесів, природних ресурсів і природних комплексів, екосистем населених пунктів, а також життя та здоров'я представників населення даних пунктів.

Окремі об'єкти правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах є індивідуально визначеними і юридично відособленими природними ресурсами та закріплені на праві користування за фізичними або юридичними особами. В залежності від правового режиму цих об'єктів, визначеного екологічним законодавством (зокрема, ст. 39 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення [6]), та згідно із загальноприйнятою в екологічному праві класифікацією, дані об'єкти поділяються на об'єкти загального та спеціального користування.

Різноманітність правовідносин в цій сфері впливає на різноманітність суб'єктів даних правовідносин, зміст їх прав та обов'язків. Суб'єктами даних правовідносин є Україна як держава, український народ, фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства) та юридичні особи. Юридичні особи представлені посадовими особами підприємств, установ та організацій, що обслуговують населений пункт в частині нагляду за станом зелених насаджень.

Суб'єкти правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України, як і суб'єкти природоресурсного права, поділяються на суб'єктів права власності, що уповноважені володіти, користуватися та розпоряджатися зеленими насадженнями населених пунктів, і суб'єкти права користування даними зеленими насадженнями. Загальною вимогою щодо цих суб'єктів є те, що вони повинні володіти правосуб'єктністю, тобто здатністю бути носіями прав та обов'язків, здійснювати їх від свого імені та нести юридичну відповідальність за свої дії [5, с. 105]. В залежності від характеру правовідносин в цій сфері - цивільно-правові відносини (наприклад, під час укладення договору щодо озеленення об'єкту благоустрою) або адміністративні правовідносини (наприклад, під час здійснення уповноваженим державним органом функції контролю) - дані суб'єкти можуть мати рівні права та обов'язки або можуть мати владні повноваження стосовно інших суб'єктів. Беззаперечно, учасники правовідносин у сфері охорони зелених насаджень населених пунктів є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які забезпечуються державою. Комплекс цих прав та обов'язків складає зміст правовідносин щодо охорони зелених насаджень в населених пунктах.

Зміст правовідносин характеризується синтезом фактичного і юридичного. Юридичний зміст - суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин, тобто можливість певних дій уповноважених суб'єктів і необхідність відповідних дій зобов'язаних суб'єктів. Фактичний зміст - сама поведінка суб'єктів, їхня діяльність, у якій реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін. Зміст суб'єктивного права криє в собі наступні можливості: діяти відповідно до свого бажання; вимагати певних дій від обов'язкової сторони; користуватися соціальним благом, що закріплене суб'єктивним правом; звернутися до компетентного органу чи посадової особи за захистом свого права [5, с. 105-106].

Для виникнення, зміни чи припинення правовідносин необхідна не тільки зацікавленість у цьому суб'єктів права, а й певні життєві обставини, факти. Останні можуть бути різноманітними. Не всі з них справляють вплив на правовідносини, а лише ті, що зазначені у нормативно-правових актах, з якими законодавець пов'язує можливість здійснення учасниками правовідносин їх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [4, с. 446]. Юридичні факти в загальнотеоретичній науці прийнято поділяти на дії (правомірні та неправомірні), що пов'язані з волею суб'єкта, та події. В окремих випадках для виникнення, зміни чи припинення правовідносин необхідна сукупність юридичних фактів.

Враховуючи дані загальнотеоретичні положення та результати дослідження правового режиму зелених насаджень населених пунктів, можна зробити висновок, що виникнення, зміна та припинення правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України відбувається внаслідок

док наявності об'єктивних та суб'єктивних причин (юридичних фактів) та на підставі норми права. Так, О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко з цього приводу писали, що «правовідносини - один із основних каналів переведення права у площину соціальної дійсності, інтересів людей та їх об'єднань. Норми права і правовідносини органічно взаємопов'язані і являють собою до деякої міри єдине ціле. Це невелика, але чітка динамічна система, у якій два компонента кореспондують один одному. Норма поза правовідносинами мертва, правовідносини без норми неможливі. Вони співвідносяться як причина і наслідок - перша передусє другому» [4, с. 436]. Серед вищезазначених причин можна назвати передбачені чинним законодавством роботи щодо озеленення об'єкту благоустрою, випадки псування і знищення зелених насаджень тощо. При цьому слід згадати слова А.П. Гетьмана та М.В. Шульги, що «Відтворення і відновлення природних об'єктів - об'єктивний процес у природному середовищі, його не можна призупиняти, навпаки, йому треба всіляко сприяти. Тому виникаючі екологічні відносини в даній сфері мають об'єктивну передумову» [2, с. 8].

Висновки. З огляду на вищевикладене та з урахуванням змісту правового режиму зелених насаджень в населених пунктах України можна зробити висновок, що особливості правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України полягають в тому, що:

1) Дані відносини існують лише при наявності зелених насаджень, які взаємодіють з навколишнім середовищем. У випадку вирубки зеленого насадження це насадження перестає бути об'єктом екологічних відносин та стає майновим об'єктом. Отже, виникають цивільно-правові відносини щодо даного об'єкту.

2) Ці правовідносини упорядковані та організовані насамперед за допомогою правових і соціальних норм, але з урахуванням біологічних законів. З огляду на цей аспект здійснюється правове регулювання в даній сфері.

3) Дані правовідносини характеризуються великим впливом соціуму, природно-соціальних умов та процесів на їх розвиток. Ступень динамічності їх розвитку може задаватися як людиною, так й природою. Так, людина відповідальна за своєчасне застосування заходів щодо створення, збереження та відновлення зелених насаджень населених пунктів, створення сприятливих умов для функціонування зелених насаджень в населених пунктах. Навколишнє середовище, в свою чергу, може негативно та різко відреагувати на шкідливі дії людини, що порушують чи суперечать законам природи. Так, у понятті біологічне різноманіття населеного пункту підкреслюється важливість врахування біологічних характеристик зелених насаджень, різноманітність їх функціонального призначення, а також особливості певної території населеного пункту. В той же час статичність цих правовідносин обумовлена сталим характером природного середовища, елементи якого розвиваються за біологічними законами. За сучасних умов розвитку науки та за звичайних умов розвитку природних процесів та ресурсів є передбачуваним та сталим.

4) У правовому регулюванні відносин щодо озеленення населених пунктів в Україні превалюють норми рекомендаційного характеру. Поряд з цим діє пріоритет екологічних вимог, забезпечений імперативними приписами щодо, наприклад, уникнення епідемій та надзвичайних екологічних ситуацій.

5) Комплексність змісту правового режиму зелених насаджень населених пунктів впливає на різноманітність правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах. Так, в цій групі правовідносин представлені всі види класичних правовідносин, наведених В.В. Копейчиковим, які можна групувати за такими підставами: залежно від кількості суб'єктів (прості та складні); за предметом правового регулювання (адміністративні, цивільні, земельні, кримінальні, фінансові, трудові та ін.); за дією в часі (довго- й короткотривалі); за методом правового регулювання (договірні та керівні); за змістом поведінки зобов'язаної сторони (пасивні та активні); залежно від функціонального призначення (регулятивні та охоронні) [5, с. 105].

6) Дані правовідносини реалізуються у повній формі на регіональному та локальному рівнях, що обумовлене адміністративно-територіальною обмеженістю зелених насаджень населених пунктів. Вони є одними з найбільш принципових відносин у сфері благоустрою населених пунктів. Їх успішне функціонування має суттєве значення для забезпечення інтересів держави та територіальної громади і життєдіяльності людей.

7) Правовідносини в сфері охорони зелених насаджень спрямовані на максимальне забезпечення реалізації відповідних функцій зеленими насадженнями в населених пунктах України з метою забезпечення еколого-правового статусу людини: 1) виконання природоохоронної функції зелених насаджень населених пунктів; 2) рекреаційної функції зелених насаджень; 3) оздоровчої та захисної функції зелених насаджень населених пунктів; 4) культурно-освітньої, естетичної, виховної та науково-дослідної функції зелених насаджень; 5) господарської функції зелених насаджень населених пунктів.

8) З огляду на те, що в межах населених пунктів об'єкти рослинного світу можуть створювати природні екологічні системи та існувати в межах штучно створених людиною екосистем, правовідносини в цій сфері бувають такими, що спрямовані на: 1) охорону та використання природних екосистем; 2) створення, використання та охорону штучних екосистем.

Список використаних джерел:

1. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение экологических программ населенных пунктов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / А.Г. Бобкова ; Укр. юрид. акад. – Х., 1991. – 27 с.
2. Екологічне право України : підручник / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. – К. : Право, 2005. – 380 с.
3. Васильева М.И. Предмет и система экологического права / М.И. Васильева // Экологическое право России : сб. материалов науч.-практ. конф. (Юбилейный выпуск. 1995-2004 гг.). – М. : ТИССО, 2004. – Т. 1. – С. 88–97.
4. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
5. Правознавство : підручник / ред. В.В. Копейчиков. – 7-е вид., стер. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.
6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.